

Sigida 3

Banabagato Lajecogo

Walasa ka banabagato ka **bana sidon**, a ka fisa ka banabagato nininka ka je ani ka a laje hakilisigi la, min be a to bana taamasijew ni bana kono geleyaw be se ka don minnu be a jira ko bana in ka jugu ani ka a don ko bana in ni bana were taamasijew bolen don jigon fe.

Aw kana banabagato lajeli dan a ka folenw daron ma i n'a fo bana taamasijew ani a fari yoro minnu be a dimi, nka aw be a nininka kosebe a fari fan bee la kelen kelen walasa aw kana teme fen nafama do kan.

Misali la: ka ta kunkolo la ka na sen na: taamasijew kunkolo la, kan na, disi la, konbara la ani bolow ni senw na.

Aw ka kan ka banabagato laje tuma bee yelenmayoro la, a ka fisa a ka ke tilefe, aw kana a ke so kono dibi la abada.

Ni mogo man kene, kolosili ni segesegeli dow ka kan ka ke. Aw ye aw janto fenw na banabagato be minnu jefo aw ye ko olu be ke a la a ka bana kono (bana taamasijew). Ni denyereni walima bobo don, kolosili nafa ka bon olu ka bana na barisa olu te se ka kuma.

Aw ka kan ka banabagato ka kunnafoniw seben ka u mara dogoro je (aw ye seben je __ laje).

1 Nininkaliw

Sani aw ka banabagato laje, aw ye nininkali dow ke a la a ka bana cogoya kan. Aw be aw jija cogo bee la ka nin nininkali ninnu ke a la.

- I fari fan jumen be i dimi?
- Fen dow be yen minnu be i lafiya wa? Walima ka i degun?
- Bana in taamasijne folo kera mun ye? A daminena waati jumen?
- Do beka fara bana dimi kan wa?
- Bana in delila ka i mine wa? A delila ka i somogo do mine? Walima aw ka dugumogo do wa?
- Bana jumenw delila ka i mine ka teme? I delila ka opere ka ye wa?
- I beka furake sisan wa? Fura suguya jumen?

Aw ye to ka nininkaliw ke ka taa a fe walasa ka kunnafoni caman soro bana in kan, misali la, ni dimi be banabagato kan, aw ye nininkali ninnu ke a la:

- Dimi be i fari fan jumen? Aw ye a nini a fe a ka a bolo da dimi yoro kan.
- A yoro be i dimi tuma bee wa? Walima a be i dimi tuma ni tuma? A dimi be wuli waati jumen?
- Dimi in cogoya jefo? (a ka jugu wa? walima a be i jenijeni?)
- Dimi in be i bali ka sunogo wa?

Ni banabagato ye den ye min te kuma, aw ye bana taamasijnew jini a la ni a kasicogo kolosili ye. Misali la, tulodimi be denmisenni minnu na, aw be a kolosi u be to ka maga tulodimito la.

2 Keneya kunnafoni kunbabaw

- kunnafoni
kunbabaw
- fanga
 - girinya
 - janya hake
 - farikolola funteni
 - sunogo

Sani aw ka maga banabagato la, aw ye a laje folo a yelamacogo, a ninakilicogo, ani ni a hakili sigilen don, aw be a jatemine fana ni a fanga ka dogon. Aw ye jidese taamasijnew jini (aw ye seben je ___ laje) ani a siranya (aw ye seben ___ laje).

Aw ye a jatemine ni banabagato balocogo ka ni walima ni a man ni, ani ni a kera i n'a fo do bora a girinya la (do boli girinya la, o kuntaala jan be bana basigilen kofa, bana min be men sen na).

Ni banabagato ye mago jeman ye, a ka fisa aw ka a fari ne laje; banabagato bee new kotonaw ka kan ka laje. Ni mago man kene, a new ni a fari ne be yelema tuma dow la. (Mago finman fari ne yelemanen don man di. O la aw ye o tigilamago yoro jemanw laje, i n'a fo a tege kotonu, a sentegew, a soniw, walima a dawolo kotonu ni a new.)

- New kotonu be je fuwaa, o ye jolidese taamasije ye.
- Fari sumanen be jatige kofa.
- Ni a new kera nere ye, o ye sayi walima fiyelabana ye.

3 Farilafunteni

Banabagato farilafunteni hake jate ka kan ka mine, hali ni a fari man kalan. Ni bana digilen don mago la, aw ka kan ka a farilafunteni hake laje sije naani tile koto. Terimometiri mana funteni hake min di tuma o tuma, aw ye o seben.

Aw ka kan ka banabagato fari kalaya hake ni a kalaya waati ni a kuntaala ani a bancogo don. Nin kunnafoni ninnu be se ka a to an be bana sidon. Jamana dow la, farigan be furake i n'a fo sumayabana, nka aw ka a don ko feere werew be yen.

Ni terimometiri te aw bolo, aw be se ka aw bolo kelen da banabagato ten na ka bolo to kelen da aw yere ten walima mago were ta la walasa ka u fila funteni hake sanga tokon ma. Ni banabagato fari ka kalan, aw ka kan ka se ka o don nin cogo la.

Misali la :

- A ka ca a la sumaya be farigan ni yereyereli bila banabagato la tile saba o tile saba;
- Tifoyidi be farigan bila banabagato la min be juguya don o don;
- Sogwogwoniye gasan be banabagato fari kalaya doni wuladani fe, o be ban ni banabagato ye a lafiye, sufe banabagato be to ka wosi.

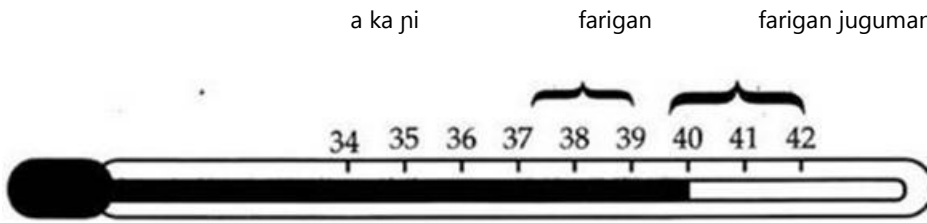
3.1 Baara kecogo ni terimometiri ye

Terimometiri ka kan ka ke du kelen kelen bee kono. Banabagato farilafunteni ka kan ka ta sije 4 tile kono ani ka a funteni hake seben a ta o ta.

Terimometiri kalancogo:

Kunnafoni nafama: walasa ka baara ke ni terimometiri ye, a te ne hakilisigi ko ka da a kan a dow konoji ye psoni ye.

Aw be terimometiri munumunu fo aw ka a konoji dan ye

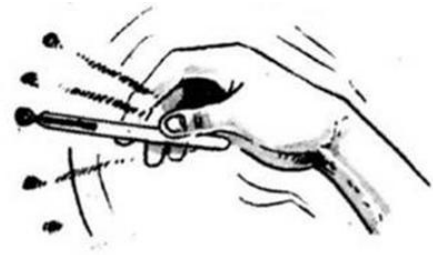

Nin terimometiri ye degere 40 jira.

Terimometiri konoji mana yeke ka dan yoro min na, o be farilafunteni hake jira

Farilafunteni tacogo:

1. Aw be folo ka terimometiri josi ka a je ni alikoli ye ka soro ka a yuguyugu ni bolo ye fo a konoji ka se degere 36 ma.
2. Aw be soro ka terimometiri don...

banabagato nen koro
(A ka a da tugu)

Walima a kaman koro ni aw be siran ko banabagato bena terimometiri kari ni a jin ye.

Walima aw be a don banakotaa yoro la nka ni denmiseni don aw ye a kecogo don (aw ka kan ka a jigin walima ka tulu mu a kun na sani aw ka a don)

3. Aw ye a to o yoro la miniti 3 fo ka se miniti 4 ma.

4. Aw be terimometiri kalan (a be yelen da kɔɔ ka teme kaman kɔɔ la kan ani a be yelen kɔfela la ka teme ni yɔɔ tɔw kan).
5. Aw be tila ka a ko kura ye ni alikoli walima safineji ye.

Kɔɔsili: Denyereni fari la funteni yelelenba walima a jiginnenba (degere 36 duguma), o be banajugu dɔ kofɔ (aw ye seben jɛ 275 lajɛ).

- Walasa ka kunnafoni caman sɔɔ farigan werew taamasijnew kan, aw be seben jɛ 26 ni 27 lajɛ.
- Ni farigan be aw la, walasa ka aw ka kokɛtaw dɔn, aw be seben jɛ 75 lajɛ.

4 Ninakili

Aw be banabagatɔ ka ninakili jatemine ka jɛ: fɔɔ, a ninakilicogo, ni a ka gelen ani ni a disi fan fila bɛ wulicogo ni u jigincogo ye kelen ye. O kɔ, aw be banabagatɔ ninakili teliya jatemine sanko ni ninakili ka gelen a ma.

Ni mɔnturu walima waatisumanan were be aw bolo, aw be ninakili hake dan miniti kelen kɔɔ. Baliku walima denkorɔbaw ka ninakili hake ye 12 fo ka se 25 ma miniti kelen kɔɔ. Denfitiniw ka ninakili hake be taa fo 30 la miniti kelen kɔɔ; a be taa fo 40 na ni denyereniw don. Farigantɔbaw walima ninakilibana be mɔɔ minnu na, olu ka ninakili ka teli ka teme hake kofɔlen kan. Misali la, ni ka baliku ka ninakiliko hake ye 30 ye ani a be a ke ni fanga ye walima ka dan sira la miniti kelen kɔɔ, o be kerɛdimi kofɔ, nka denyereni ka ninakiliko 60 be kerɛdimi kofɔ.

- Aw be ninakili mankan jatemine ka jɛ. Misali (aw ye seben jɛ ____ lajɛ):
- Ni ninakili ka gelen ani ni a be i n'a fɔ filefiyɛkan, o be siisan kofɔ.

Ni mankan be i n'a fɔ gɔrɔntɔkan walima mankan were ninakili degun be min senkɔɔ, o be a jira ko nen; daji manamana dɔ beka bɔ ka caya walima fen were beka fiɛ bali ka teme ka jɛ.

Ni banabagatɔ beka fiɛ sama, aw be a jatemine ni a galakakolow beka bɔ, ni a kankɔɔla dinge be jigin kɔsebe walima ni a golo fɔsɔnnen don, o be a jira ko geleya be fiɛ temeni na. O la aw be jatemineke nin fen ninnu na: ni fen dɔ balannen te a kan kɔɔ; ni kerɛdimi te (seben jɛ 171); ni siisan te walima disidimi don (golo fɔsɔnnen don dɔɔni, aw ye seben jɛ 170 lajɛ).

Ni banabagatɔ be sɔɔsɔɔ, aw be a jininka ni sɔɔsɔɔ in tɛka a bali ka sunɔɔ. Aw be jatemineke ni kari be bɔ a ka sɔɔsɔɔ fe; o kari hake ni a jɛ cogoya ani ni joli de be a la.

5 Tansiyon tacogo

Tansiyon tacogo donni nafa ka bon keneyabaarakelaw ni lajiginnimusow ma. A nafa ka bon kosebe sanko ni aw beka nin mogo ninnu laje:

- Musokonmaw (aw ye seben ne 249, 251 ni 253 laje).
- Denbaw, ka kon jiginni ne ani jiginni kofe (aw ye seben ne 265 laje).
- Basi caman beka bo mogo min kon walima a fari ko kan (aw ye seben ne 77 laje).
- Mogo min jatigelen don (aw ye seben ne 77 laje), ka a sababu ke faritene do ye min be laban ni faritenebana ye (aw ye seben ne 70 laje).
- Mogo minnu si be san 40 ni ko la.
- Mogo minnu girinya hake dantemenen don (aw ye seben ne 126 laje).
- Taamasije dow be yen ni olu be mogo min na i n'a fo: dusukundimi (aw ye seben ne 325 laje), kunkololabana (aw ye seben ne 327 laje) walima ninakili degun, kunkolodimi tuma bee, funu, sukarodunbana (aw ye seben ne 127 laje) negekekebana basigilen (aw ye seben ne 234 laje) walima jolisirafunu ni dimi be a la (aw ye seben ne 175 laje).
- Tansiyon jugumanba tun be mogo minnu na ka kon (aw ye seben ne 125 laje).
- Muso minnu beka bangekolosifurakisew ta walima u be a fe ka u ta (aw ye seben ne 288 laje).

Tansiyontalan suguya caman be ye nka yan an bena kuma fila de kan.

Fen finilama min be siri mogo bolokan na ni sumanikelan be a la

Tansiyontalan jima min be merikiri hake jira.

Ni aw be mogo ka tansiyon ta:

- **Aw ye a ke cogo bee la a tigi ka a lafiye ani a ka a hakili sigi.** Farikolonanaje, dusho, siran walima dusumangoya, olu ye kow ye minnu be se ka tansiyon yelen ani ka jaabiw di, jaabi minnu te tije ye. Aw bena ko min ke, aw be o jefo ka ne walasa aw kana bala banabagato la ani ka a lasiran.

- **Aw be fini bo aw bolokan na** ka fen finilama in siri a la.
- **Aw be balon fiɛbɔyɔɔ datugu ka ɲɛ.**
- **Aw be fiɛ ke fen finilama** i n'a fo merikiri ka yelen ka se milimetiri 200 ni ko ma.
- **Aw be dusukun tantanni lamenan da nonkon kuruda dingɛ konɔ.** Aw be dusukun tantankan lamena ka ɲɛ waati min aw beka fiɛ bo fen finilama na. Waati min sumanikela konɔ kalani (walima merikiri hake) beka jigina doni doni, aw be numero fila seben:
 1. Ni aw ye dusukun tantankan men don, aw be numero folo ta. O be ke ni fen finilama konɔ fiɛ jiginna ka keɲɛ ni tansiyon yelena ye (systolique walima tansiyon yelena). Tansiyon be yelen ni dusukun ye a kuru ka joli seri jolibolisiraw fe. Mogo keneman ka tansiyon yelena ye milimetiri 110 fo ka se 120 ma.
 2. Aw keto ka fiɛ bila aw be dusukun tantankan lamena ka ɲɛ. Aw be numero filanan ta waati min dusukun tantanni fanga beka dogya walima ka tunu. O be ke ni fen finilama konɔ fiɛ jiginna ka keɲɛ ni tansiyon jiginna ye (diastolique walima tansiyon jiginna). Tansiyon be jigina dusukun tantanni ni dogon ce, waati min dusukun be a lafiɛ. O numero numan ye milimetiri 60 ye fo ka se 80 ma.

Ni aw be na mogo min ka tansiyon seben ka a mara, aw be tansiyon yelena ni a jiginna be seben. Baliku ka tansiyon numan (PV) ye 120/80 ye. O be seben nin cogo in na:

PA 80/120	walima	PA $\frac{80}{120}$	120 ye sanfe numero ye (<i>systolique</i> tansiyon yelenna)
			80 ye duguma numero ye (<i>diastolique</i> tansiyon jiginna).

A ka fisa keneyabaarakelaw ka a fo sanfe numero walima duguma numero min te systolique ni diastolique ye.

Mogo min ka tansiyon ye 160/110 ye, o tigi ka kan ka jate i n'a fo mogo min ka tansiyon yelena don. Ni o tigilamogo girinya hake dantemena don; a ka kan ka ko be ke walasa ka do bo a girinya la, ni o ma se ka ke a ka kan ka furake. A kecogo numan na, ni numero te 100 bo walima ni numero be 160 sanfe, o be a jira ko tansiyon yelena don ani a ka kan ka furake (balo nafama duni walima ni furaw ye).

Tansiyon puman ye 120/80 mɔɔɔn ye baliku fe nka yeɓema fen o fen be 100/60 ni 140/90 ce, olu beɓe ka ni.

Mɔɔɔ min ka **tansiyon jiginnen** don tuma caman, o tigi man kan ka jɔɔɔ. Tansiyon min be 90/60 ni 110/70 ce, min be a jira ko a jiginnen don ka teme a puman kan, o be a jira ko a tigilamɔɔɔ be men si la ani ko a tena dusukunnabana walima kunkololabana sɔɔɔ.

Tansiyon ka bala ka jigin te taamasijne puman ye sanko ni a jiginna 60/40 duguma. Keneyabaarakelaw ka kan ka kɔɔsilike kɔsebe sanko ni u beka mɔɔɔ furake, basi caman beka bo mɔɔɔ min na walima mɔɔɔ min bena kirin (aw ye seben ne 77 laje).

Walasa ka kunnafoni caman sɔɔɔ tansiyon tacogo kan; aw be sigida 19 yɔɔɔ laje, a sebennen don yɔɔɔ min na: Ka keneyabaarakelaw deme u ka do fara u ka kalan kan.

6 Dusukun tantanni

Aw ye dusukun tantanni teliya ni a kecogo puman jatemine. Ni monturu be aw bolo, aw be a tantanniko hake jatemine miniti kɔɔɔ.

*Ni aw bena dusukun tantanni jatemine, aw be aw bolokoniw da banabagato bolokan na, i n'a fo a be jaaw la cogomin (aw kana a ke ni aw bolokonikunba ye, aw ye a ke ni bolokoni tɔw ye).

Ni aw te se ka dusukun tantanni jatemine bolokan na, aw be a jini a tamanda la.

A laban na, aw be se ka aw tulo da a disi la ka a dusukun tantankan lamɛn (walima aw be se ka a ke ni dusukun tantankan lamennan ye ni do be aw bolo).

Ni mɔɔɔ be segenlafijnebo la waati min o tigi dusukun **tantanni hake puman** de file :

Mɔɔɔkɔɔɔbaw ta ye tantanko 60 ye ka se 80 ma miniti kɔɔɔ

Denmisenniw ta ye tantanko 80 ye ka se 100 ma miniti kɔɔɔ

Denw ta ye tantanko 100 ye ka se 140 ma miniti kɔɔɔ.

A ka ca a la mɔɔɔ dusukun tantanni be teliya ni a be fangalabaara la walima ni farigan be a la. A ka a la fana waati o waati, ni do farala mɔɔɔ farikolo funteni hake kan ni degere kelen ye, 20 hake fana be fara dusukun tantanni kan.

Aw ye banabagato gelen dusukun tantanni ni a farikolo funteni hake jatemine tuma be ka fara a ninakilicogo fana kan ka olu seben:

A nafa ka bon ka jatemine ke dusukun tantanni na. Misali la:

- Dusukun tantani sumaya ni a teliya be se ka jatike kofɔ (aw ye seben ne laje).
- Dusukun tantanni teliya ni a cuncunnen o be se ka ke dusukunnabana ye (aw ye seben ne laje).
- Fariganbagato dusukun tantanni sumayali, o be se ka ke tifoyidi taamasije ye (aw ye seben ne laje).

7 Jekieseɓ

Aw ye jekise jeman jatemine ni a be a cogo la walima ni a bilennen don walima ni kelen don nerema ye. Aw ye jatemine ke fana ni ye lema be ne filelicogo la.

Aw ye a jini banabagato fe a ka a jekise layele sanfe, ka a lajigin duguma, ani ka a lataa kere ni kere la. Jekise basigibaliya ni a ye lema ye lemacogo be se ka ke kusemenabana do ye.

Aw ye ne fiman cogoya laje. Ni aw ye a ye ko a ka bon kosebe, o be se ka ke jatike ye (aw ye seben ne laje). Nka ni a ka dogo kosebe o fana be se ka soro bagamafen walima furakise suguya dow tali ye banabagato fe. Ni a yoro jelen don, o be jekanfalaka walima kanseribana kofɔ (aw ye seben ne 225 laje).

Aw ye jekise fila sanga jɔɔɔn ma, aw ka jatemine ke danfara la u fila ni jɔɔɔn ce; kerekereɓnya la ne fiman kecogo:

Ni aw ye a kolɔsi ko banabagato jekise fiman kelen ka bon ni kelen ye, aw be taa ni a ye dogoɔɔɔso la joona.

- Jekise min fiman ka bon ni dimi be o la kosebe, ni a yoro ka gelen ani ni o toro be banabagato lafɔɔɔ, o be nedimi do kofɔ min be soro tansiyɔɔnbana fe ani a be se ka laban fiyentɔya la (seben ne laje).
- Jekise min fiman ka dogo ni dimi be o la kosebe o ye bana ye jemɔɔɔni na min kasaara ka bon kosebe (seben ne laje).

- Mɔɔ min kirinnen don walima mɔɔ min ye kasaara sɔɔ ni o tigi jekise fiman kelen ka bon ni kelen ye, o be se ka a jira fana ko fiye bilala kunseme na (seben ne __laje).

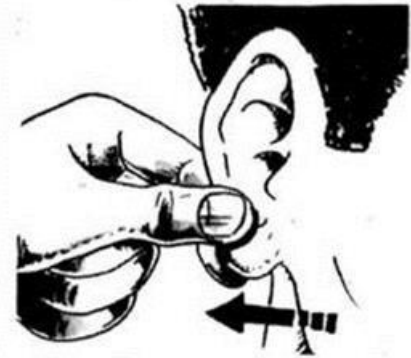
Mɔɔ min kirinninen don walima mɔɔ min gosira a kungolo la aw ye o tigi jekise fila fiman jateme tuma be ni kelen ma bon ni kelen ye.

8 Tulow, Kankɔɔna, ani Nu

Tulow : Aw ye jateme ke ni dimi be tulo kɔɔ walima ni aw ye tulo sama ni a be a tigi dimi kojugu, o ye tulolabana taamasije ye. Ni aw ye tulo sama ni dimi be a la o ye bana taamasije ye tulowo kɔɔ (aw ye sigida 22 laje).

Aw ye jateme ke taamasijew na minnu be a jira ko ne walima dimi be tulowo kɔɔ.

Aw be se ka tulo kɔɔna laje ni tɔɔsi fitini dɔ ye, nka aw kana kala, alimetikise walima jinsɔkɔbekala don tulo kɔɔ abada.

Aw ye a jateme fana ni banabagatɔ be menni ke ni a tulo kelen ye ka teme kelen kan.

Aw ye aw hakili to a la tuma be ka den kumabali tulo laje ni a te a dimi, kerenkerennenya la waati min farigan ni mura be a la. A ka ca a la o waatiw la den be kasi kojugu ka a sababu ke dimi gelen ye.

Kankɔɔna ni Dakɔɔna: Aw ye dakɔɔna ni kankɔɔna laje ni tɔɔsi fitini dɔ ye walima tile kɔɔ. Walasa ka dakɔɔna laje, aw be kutu dɔ kala da nen sanfe ka a lajigin walima aw ka a jini banabagatɔ fe a ka fɔ “ahhhh...” Aw ye a laje ni kankɔɔna bilennen te ani fana ni kankɔɔjuruninw fununen te walima ni ne be a yɔɔ dɔw la (Aw ye seben ne 309 laje). Aw ye dakɔɔna jateme ni dimi te pintara la, ni joli te dakɔɔ, ni dimi te nen na, ni jin dɔw tolilen te, ni ne walima bana were te u la. (Aw ye sigida 17 kalan).

Nu: Banabagatɔ nu gerennen don, walima a nuji be bɔ wa? (Ni denmisenniw don aw ye jateme ke ni u be ninakili u nu fe, ani ni u be ninakili cogomin.) Aw ye nu kɔɔna laje ni yelen ye ni falaka, ne, ni joli te a kɔɔ ; o kɔfe aw be a laje ni a bilennen te, ni a tɔnnen te, ni kasa jugu te bɔ a la. Aw ye a segesege ni mura basigilen walima binjalanmura te banabagatɔ in na. (seben ne 165).

9 Golo

A nafa ka bon ka banabagato farikolo fan bee laje hali ni o ye a soro bana man jugu. Kerenkerennyala ni denmisenni don walima den, aw be u ka fini bee bo ka u laje ni taamasijne yeleke te u fari la. Misali la:

- Joliw, jogindaw, walima ni kala sarannen te fari yoro do la
- Kurukuru, walima perenda golo la
- No walima taamasijne yeleke werew
- Dimi ni fari bilenni a kalayali, ni dimi be a la ani ni a be ton, olu ye (bana taamasijne ye).
- Tontonni ni funu.
- Genegene (kuru min be sigi kan, kaman, ani woro koro, aw ye seben je 88 laje)
- Kuru yelekew
- Kunsigiw bonni walima u je yelemanni ni u menemene baliya.(seben je 112)
- Nesiw bonni (kuna ; seben je 112)

Waati o waati ni aw be denmisen fitiniw laje, aw ye jatemine ke nin yoro ninnu na: u sigilan fila ni kofelaw, u dogoyoraw, u bolokoniw ni kofelaw, u senkoniw ni kofelaw, ani u tulo kofelaw. Aw be aw hakilito u kunsigi korolaw fana na ni nimi ni dabi ani kurukurumisenniw te a koro.

Ka wolo banaw taamasiyenw si don, aw ye seben je __ laje.

10 Kɔnɔbara

Ni kɔnɔdimi be banabagato la, aw ye a jini ka a don dimi be kɔnɔ yɔrɔ min na.

Aw ye banabagato jini ka ni dimi be tugu walima ni a be wuli ka mada i n'a fo kɔnɔnugutige walima tɔgɔtɔkɔni. Ni aw be kɔnɔbara laje, aw be a segesege ni a tɔnnen te walima ni kuru yeleke te a la.

Tuma daw la dimi be fari yɔrɔ min na o be se ka bana suguya kofɔ.(aw ye seben je nataaw laje).

Aw ye fo ka banabagato jini ka, a ka a fo a yɔrɔ min be a dimi.

O la aw be a kɔnɔbara fanw digidigi ni aw bolokɔniw ye walima aw be a jini ka a don a yɔrɔ min be a dimi kɔsebe. Aw be digidigili damine dimi te yɔrɔ min na ka taa dimimayɔrɔ la.

Ni a ye a jira ko a kiniyanfan be a dimi, aw be a damine numanyanfan fe.

Ni aw be banabagato kɔnɔbara digidigi, aw be a jatemine ni a be a lamaga walima ni a kɔnɔbara ka gelen ani ni a te digidigili kun. O be se ka ke kɔnɔnabana taamasije ye (aw ye sigida 9 laje), a mana ke cogo o cogo, bana jugu do taamasije don.

Ni aw sɔmina ko kɔnɔnabana walima beleni don, aw ye “aw ye a tigi legelege”, o jefɔlen don sigida 9 na.

Aw ye dimi yɔrɔ jini ka a don: kɔnɔdimi juguman don wa? Walima dimi kuntaalajan kotigebali don wa?

Aw ye a laje fana ni kuru yeleke daw te kɔnɔbara la.

Ni dimi be banabagato kan waati bee ka fono ke a senkoro ni a menna a ma banakotaa soro tile caman kofe aw ye aw tulo da a koro na ka a laje ni a be mankan bo i n'a fo nin ja in:

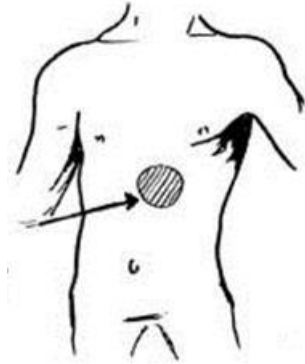
Ni aw ma mankan fosi men miniti fila koro, o ye taamasije juguba ye. Aw ka kan ka dogoro jini o yoro bee la (aw ye seben je 93 laje min be kuma nugulabana geleya cunnenw kan).

Aw ye a don ko korobara mankantan be i n'a fo wulu sumannen!

Ja minnu be duguma olu be dimi yɔɔw jira minnu be sɔɔ kɔnɔbara la.

Furudimi (seben ne ___ laje)

furudimi

Beleni (seben ne ___ laje)

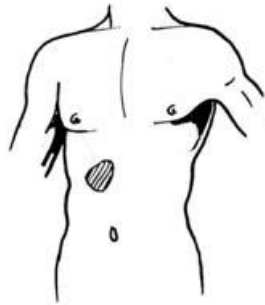
nin yɔɔ be i
dimi fɔɔ

o kɔfe yan

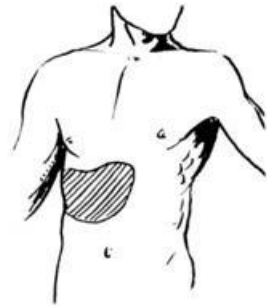
Fiye (seben ne ___ laje)

waati dɔw la
dimi be bɔ i kɔ la

Bijne (seben ne ___ laje)

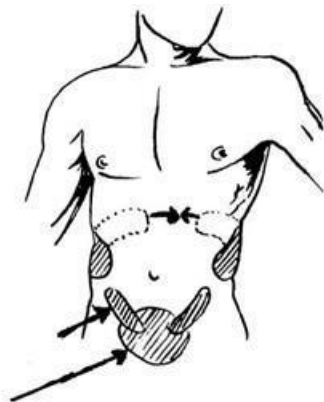
waati dɔw la a
be bɔ i disi la

negenesiraw (seben ne ___ laje)

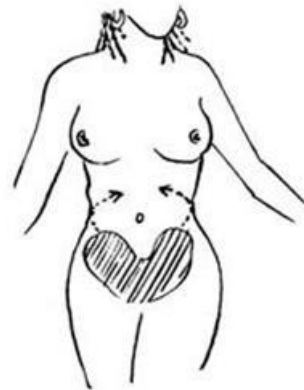
kɔnɔ walima
barakɔrdimi
tuma dɔw la
dimi be bɔ
cemance la ka
taa barakɔɔla la

negenesiraw
negenebara

**Dimi walima kuru denso kɔnɔ
walima a kɔ kan** (seben ne ___)

Dimi kere kelen
walima kere fila
be la waati
dɔw la a be bɔ
kɔ la

Kɔɔsili: kɔdimi ni a sababu tɔw, aw ye seben ne ___ laje.

11 Fasaw ni jolisiraw

Ni mɔɔɔ min fari ka girin a kan, a fanga ka dɔɔɔ, walima a tɛ se a fari fan dɔ kɔɔɔ, ni aw bɛ o tigilamɔɔɔ lajɛ: aw bɛ a taamacogo ni a lamagacogo lajɛ. Aw bɛ a lajɔ, ka a lasigi walima ka a lada ka tila ka a fari fan fila bɛɛ sanga jɔɔɔɔ ma.

Jɛda :Aw ye a jini banabagatɔ fɛ a ka yeɛ, a ka jɛ yeɛ kɔsɛbɛ, a ka jɛ mɔɔɔmɔɔɔ, o kɔ a ka a jɛ datugu ka a bisi. Aw ye aw hakili to fiɛ bɛɛ la.

Ni geɛya in nana nacogo balalen na, aw ye kɔɔsili kɛ ni jolida dɔ tɛ kungolo la (sɛben jɛ120 lajɛ), walima jɛda jolisiraw salɛn tɛ (aw ye sɛben jɛ 437 lajɛ) walima jatigɛ.

Nka ni o ye a sɔɔɔ degun in nana dɔɔɔni dɔɔɔni, o bɛ se ka kɛ kungolosemelabana dɔ ye. Aw ye dɔɔɔɔɔɔ ka dɛmɛ jini.

Ani fana aw ye jɛ komicogo jatɛminɛ, ani jɛkise finman bonya hake jatɛminɛ (sɛben jɛ 71 lajɛ) ani yeli dan.

Bolo ni senw : Aw ye fasa fanga dɔɔɔya jatɛminɛ. Aw ye bolow ni senw jatɛminɛ walima ka sanga jɔɔɔɔ ma.

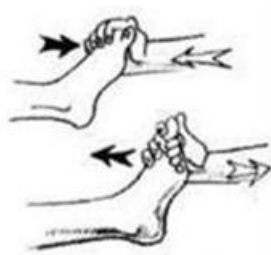
Aw ye banabagatɔ taamacogo ni a lamagacogo kɔɔsi. Ni farikolo fasaw tɛ u cogo la walima ni u fanga ka dɔɔɔ, a bɛ se ka kɛ balodese ye (sɛben jɛ 112 lajɛ) walima bana kuntaalajan dɔ i n'a fɔ sɔɔɔɔɔɔɔɔnɛ.

Aw ye a fɔ a ye a ka a bolokɔniw gerɛntɛ ka u bisi walasa aw ka a tɛgɛw fanga jatɛminɛ

o kɔ aw bɛ a jini a fɛ a ka aw bolo digi walima ka a sama ni a senw ye

jurukise suguya bɛɛ walima sumanikelan suguya bɛɛ bɛ se ka kɛ bolow ni senw danfara jatɛminɛnan ye.

Aw ye a fɔ a ye a ka a bolow latilennen to ka sɔɔ ka a tɛgɛw lamaga (munumunu)

A bɛ a da a kɔ kan ka a sen kelen kɔɔta o kɔ ka tɔ kelen fana kɔɔta

Aw ye aw hakili to bolokala fanga ntanya ni yereyere cogow bɛɛ la

Halibi, fanga tɛ fasaw la walima ni fanga tɛ farikolo yere de la o bɛ balodɛɛ jira (sigida 10 lajɛ) walima bana basigilen (min menna), i n'a fɔ sɔgɔsɔgɔniɛ.

Nka ni fasaw fanga dɔgɔyacogo tɛ kelen ye walima a ka jugu fan kelen fɛ, o bɛ se ka ke senfagabana ye (sigida 22 lajɛ) ni denmisen don; ni mɔgɔkɔɔba don, o bɛ se ka ke kɔkololabana ye, jolida kɔkolo la walima bana balalen (kasaara: min bɛ joli bali ka se kunsemɛ fan dɔw la).

11.1 Aw ye fasaw kelen kelen jali ni u kalaya hake jateminɛ:

- Ni dagalaka jalen don walima ni da tɛ sɔn ka yɛlɛn, o bɛ se ka ke tetanɔsibana ye (seben nɛ273 lajɛ), jolida jugumanba dɔ ye mɔgɔ kan kɔnɔ (seben nɛ 263 lajɛ walima nidimi (seben nɛ 333 lajɛ).
- Ni a tigi kan walima a kɔ jalen don, ka a jan ka taa kɔfɛ, o bɛ se ka ke kanjabana ye denmisenɛni na min ka bana ka jugu kɔsɛbɛ. Ni a tigi kungolo tɛ se ka a senw ni nɔgɔn cɛ sɔɔ, o bɛ se ka ke kanjabana ye (seben nɛ 278 lajɛ).
- Ni denmiseni fasaw jalen don **waati bɛɛ**, walima ni a yɛlɛmacogo falenna, o bɛ se ka ke fari fan bɛɛ dimi ye min bɛ kalisiyɔmu ntanya kofɔ a fari la (seben nɛ 320 lajɛ).
- Ni mɔgɔ bɛ bala ka ja, a bɛ to ka ja ka kirin, o bɛ se ka ke ninakili deguni ye (seben nɛ 122 lajɛ). Ni o ninakili degun ninnu bɛ ke waati bɛɛ, o bɛ se ka ke kirikirimasiyen ye (seben nɛ263 lajɛ). Ni u ye banabagatɔ min sɔɔ, o sababu ye farigan jugumanba ye (seben nɛ 120 lajɛ), walima jidɛsɛ (seben nɛ 221 lajɛ) walima negetigebana.

Ni aw sɔmina ko negetigebana bɛ mɔgɔ dɔ la, aw ye seben nɛ 275 lajɛ.

11.2 Walasa ka a dɔn mɔɔɔ bolo, a sen walima a fari fan were salen don:

Aw ye a fɔ a ye a ka a nɛw datugu. Aw ye a fari fan dɔw sɔɔsɔɔ walima ka magamaga u la.

Aw ye a tigi nininka ni a be bɔ a kalama ni fen kera a la, a ka o fɔ.

- Mɔɔɔ fari fan dɔ sali be se ka kuna kofɔ (seben nɛ 283 laɛ).
- Mɔɔɔ bolo fila walima a sen fila sali sababu be se ka ke sukarodunbana (seben nɛ__laɛ) walima kuna ye.
- Farikolo fan dɔ sali be se ka sɔɔ kɔkololabana fe (seben nɛ 255 laɛ) walima jolida dɔ fe.

